

прати да би његова садржина била потпуно разумљива, читљива, без могућности за произвољна тумачење, представља сигурно значајно штиво до сада недовољно познато или непознато у досадашњим истраживањима Првог светског рата. Такође, ово је одличан пример како архивисти и историчари могу у склопу свог посла створити ново оригинално дело састављено из оригиналних архивских докумената као основе и студиозног истраживања приређивача. Сам рукопис Дагласа Долда је занимљив и са гледишта како Американац, из богате и угледне америчке породице, долази на сиромашни, ратом, глађу и болестима захваћени Балкан, како описује људе, без презира, ниподаштавања, помажући унесрећенима без обзира на веру и нацију. Ово штиво је значајно за историчаре, али и као добра лектира будућим генерацијама и одговор на питање како бити човек у тешким временима. Архив Војводине је овим подухватом на прави начин обележио стогодишњицу од страха Првог светског рата, као споменик великим жртвама не само српског народа већ и бројних појединца који су несрећу Србије видели као несрећу човечанства.

Слободанка ЦВЕТКОВИЋ

Бојан Симић. *Милан Стојадиновић и Италија.*
Између дипломатије и пропаганде.
 Београд: Институт за новију историју Србије, 2019, 287.

Своја досадашња истраживања др Бојан Симић, виши научни сарадник Института за новију историју Србије, усмеравао је превасходно на југословенску историју у периоду између два светска рата, при чему је посебан акценат стављао на проучавање феномена пропаганде, као и политичког деловања Милана Стојадиновића.

Књига која је пред нама тематизује кључне аспекте односа једног од последњих премијера Краљевине Југославије Милана Стојадиновића према фашистичкој Италији у предвечерје уласка Југославије у Други светски рат. Уводни део монографије посвећен је најважнијим детаљима из личног и политичког живота овог контроверзног српског/југословенског политичара. Осим стручној публици већ познатих чињеница из Стојадинове биографије, у овом делу Симићеве књиге сусрећемо се и са мање познатим информацијама, попут чињенице да је Стојадиновећева ћерка Љиљана преминула 2016. године, док је њен син (дакле, Стојадиновећев унук) обављао неколико значајних политичких дужности у Аргентини, а у периоду писања монографије био је и први човек часописа *Ел економиста*, који је основао баш његов фамозни деда, у последњој, аргентинској етапи свог живота.

Стојадиновићеву италијанофилску политику, која ће бити конкретизована београдским југословенско-италијанским споразумом из марта 1937. године, Симић ставља у шири европски контекст. Посебно наглашава немачки упад у Рајнску област и нереаговање западних сила на ово очито кршење Локарнског пакта. Ова пасивност будућих антихитлеровских савезника навела је Стојадиновића, пише аутор, да више пута изрази скепсу у могућност Француске да заштити мале европске државе када је пропустила да реагује на немачку акцију у Рајнској области. Немоћ Друштва народа да на тај ревизионистички подухват Немачке на адекватан начин реагује ојачала је одлучност Београда да отпочне интензивније приближавање Италији. Аутор, осим тога, наводи да је и Немачка охрабривала Италију и Југославију да ојачају међусобне везе. Већ почетком јесени 1936. Рим и Београд су закључили трговински уговор, а 1. новембра исте године Мусолини је у свом говору у Милану јасно најавио приближавање две земље.

Јачање односа два јадранска суседа довело је марта 1937. до закључивања два билатерална уговора, којима су регулисана отворена питања у односима две земље. Две државе су једна другој гарантовале територијални интегритет, а Италија се обавезала да ће поштрити однос према тамошњој усташкој емиграцији. Осим тога, привредни споразум две земље Југославији је пружао могућност јачања извоза у Италију. Наводећи ове ставке поменутих билатералних споразума, Симић истиче и тада и касније преовлађујуће мишљење да је тим уговорима Југославија „барем на папиру, добила више“. На ову важну етапу приближавања две земље различито се реаговало у свету и у самој Југославији. Берлин је био задовољан отпочињањем нове етапе у односима Југославије и Италије, док су Француска и Велика Британија негативно, односно резервисано реаговале на јачање односа Рима и Београда. Незадовољство споразумима Стојадиновић-Ђано било је присутно и у јавности у Србији и Хрватској. То је, по Симићу, било последица „осведочено антифашистичког расположења народа“ у Србији, док су Хрвати на споразуме из марта 1937. негативно реаговали из „других разлога“. Читалац монографије коју представљамо закључиће да је хрватско незадовољство споразумима Стојадиновић-Ђано било мотивисано спознајом да се радило о дипломатском маневру југословенског премијера, којим је знатно ојачана позиција Београда у односу на хрватски фактор.

Наредну фазу у учвршћивању веза Стојадиновића и фашистичког режима на Апенинском полуострву представљала је његова посета Италији децембра 1937, током које се два пута састао са Мусолинијем. Посебно користан део поглавља у којем Симић описује боравак Милана Стојадиновића у Италији и његове сусрете са Мусолинијем представља ауторова анализа начина на који су кључни београдски штампани медији тог периода – *Политика* и *Време* – покривали ову италијанску турнеју. За разлику од *Политике*, која је о посети извештавала са фокусом на конкретне информације, на страницама *Времена* је било приметно нескривено одушевљење достигнућима фашистичке Италије.

Убрзо по потписивању споразума Стојадиновић–Тано упадљиво је било настојање режима у Београду и Риму да ојачају проиталијанске сентименте у југословенском друштву. Показатељ ових намера било је, пише Бојан Симић, организовање амбициозне изложбе „Италијански портрет кроз векове“ у југословенској престоници, као и штампање специјалног издања већ поменутог београдског дневника *Време* – посвећеног фашистичкој Италији. Изложбу, на којој су била презентована дела највећих мајстора италијанског сликарства, посетило је више од 80 хиљада Југословена. Специјално издање листа *Време*, објављено крајем марта 1938, било је посвећено глорификацији различитих аспеката резултата деловања фашистичког режима у Италији. Пасусе о овом пропагандном подухвату београдског дневника допуњује и фотографија насловне стране специјалног издања *Времена* коју налазимо у Симићевој монографији.

У наредном поглављу аутор описује детаље Стојадиновићеве посете Италији јуна 1938. године. У оквиру овог незваничног боравка на Апенинском полуострву југословенски премијер је посетио венецијански Бијенале и састао се са грофом Таном, а у Симићевој књизи налазимо концизан преглед ове конверзације. Као посебно индикативан истичемо онај део разговора који указује на Стојадиновићев страх од немачке експанзије у правцу Јадрана као могући мотив приближавања Италији. Ова чињеница свакако је била стимулисана Аншлусом, којим је Берлин „прогутао“ Аустрију и дошао до границе са Југославијом.

Овом деликатном питању Симић се враћа и у поглављу посвећеном Тановој посети Југославији јануара 1939. године. Током боравка у Југославији Тано је приметио „да југословенски народ осећа неспокој због немачке близине“, услед чега тежи јачању односа са Италијом. Тано је, осим тога, стекао и утисак да ће Београд пристати на поделу Албаније између Италије и Југославије. Ипак, и ти сценарији, као и читава архитектура југословенско-италијанског приближавања пала је у воду обарањем Милана Стојадиновића фебруара 1939. године. Будући да је Стојадиновић био кључни југословенски заговорник приближавања Београда Риму, његова елиминација означила је почетак неповратног заоштравања односа две земље.

Удаљавање Милана Стојадиновића са власти почетком 1939, његово хапшење годину дана касније, а затим и предаја Британцима марта 1941. изазвали су оштре реакције Рима. Према наводима у Симићевој књизи, италијански режим је био спреман и на крајње радикалне мере у циљу заштите свог поузданог савезника у Београду, не губећи наду у његов повратак на власт.

Завршно поглавље у књизи посвећено је слици Милана Стојадиновића у извештавању торинског дневника *Ла Стампа*. Овај минуциозно истражен феномен аутор је засновао на анализи великог броја чланака поменутог листа. Симић ово поглавље закључује констатацијом да су перцепције журналиста *Ла Стампе* о контроверзном југословенском премијеру биле изразито позитивне, односно да је он био виђен као „способан, енергичан, промишљен и храбар“.

Закључујући приказ ове књиге истичемо да је Бојан Симић своју монографију засновао на великом броју необјављених архивских документа, штампи, као и релевантним секундарним изворима. Архивска истраживања је обавио у домаћим архивима, али и две архивске установе у Италији, односно у Бугарској. У интерпретацијама извора који су му стајали на располагању аутор је показао крајњи опрез, трудећи се да све своје закључке у потпуности аргументује подацима које је у изворима пронашао. Отуда књига представља незаобилазан и поуздан ослонац свим професионалним и аматерским истраживачима политичке биографије Милана Стојадиновића и југословенско-италијанских односа у годинама које су претходиле уласку Југославије у Други светски рат.

Петар ДРАГИШИЋ

Jure Ramšak. *(Samo)upravljanje intelekta. Družbena kritika v poznosocijalistični Sloveniji*. Ljubljana: Modrijan založba, 2019, 311.

Друштвена критика у социјалистичкој Југославији јесте један од оних историографских проблема који су били истраживани још за време постојања СФРЈ, а данас изнова изазивају заслужену пажњу истраживача. То је нарочито важно јер су кроз друштвену критику у СФРЈ историчари у скорије време истраживали тако важне теме као што су друштвени активizam, феномен национализма у Југославији или цензуре под егидом СКЈ.¹⁴

Њима се својом књигом *(Само)управљање интелекта. Друштвена критика у позносociјалистичкој Словенији* придружио Јуре Рамшак, научни сарадник Научноистраживачког центра у Копру. Пратећи сличан пут као Радина Вучетић и Јасна Драговић Сосо, Рамшак вешто и зналачки анализира друштвену критику „званичне комунистичке идеологије“ стављајући у фокус нарочито занимљив период „од пораза партијског либерализма до Титове смрти“, односно период од 1972. до 1980. године. У питању је добро написана интелектуална историја оних Југословена у СР Словенији који су „прелазили границу дозвољеног“ и нападали, што је нарочито значајно, „недодирљиви концепт самоуправљања“. Рамшак за своју анализу користи

1 1968 – *četrdeset godina posle*, zbornik radova, ur. Radmila Radić, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008); Jasna Dragović-Soso, *Saviors of the Nation. Serbia's Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism*, (Montreal and Kingston, Ithaca: McGill Queens University Press, 2002); Wolffy Krašić, *Hrvatska proljeće i hrvatska politička emigracija*, (Zagreb: Školska knjiga, 2018); Radina Vučetić, *Monopol na istinu. Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, (Beograd: Clio, 2016).